

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา

สภาพปัญหา

ในอดีตที่ผ่านมาวิถีชีวิตของหมู่บ้านไทยไม่ว่าจะเป็นทางภาคกลางเหนือใต้ อีสาน มีลักษณะแบบพึ่งตนเองเป็นหลัก ชาวบ้านมักจะปลูกข้าวเป็นพืชหลัก และปลูกพืชอื่น ๆ เพื่อการบริโภคและการใช้สอยภายในครอบครัว เลี้ยงสัตว์เพื่อใช้เป็นแรงงานและอาหาร หากจะมีการซื้อขายกันก็จะเป็นไปเพื่อนำเงินมาทำบุญ เสียภาษี ให้กับทางการ หรือซื้อของที่จำเป็นบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ครอบครัว หรือชุมชนผลิตขึ้นเอง ไม่ได้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, 2541, หน้า 75-76)

สำหรับหมู่บ้านอีสานนอกจากปลูกข้าวกินเองแล้ว ชาวบ้านภาคนี้ยังเลี้ยงหมู และไก่เป็นอาหาร จับปลาในแม่น้ำใกล้บ้านมาทำอาหาร หรือนำมาทำปลาร้าไว้บริโภค ตลอดปี ชาวอีสานยังหาอาหารตามธรรมชาติ เช่น อังอ่าง กบ เขียด แะที่หาได้ตาม หัวไร่ปลายนาประกอบอาหาร เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน กริดยงจากต้นไม้ และสับเอาเนื้อไม้ผุ ๆ มาผสมกับยางไม้เอาใบตองห่อแล้วมัด ทำเป็นไม้ได้ หรือระบอง เก็บไว้เป็นเชื้อเพลิงและให้แสงสว่าง นอกจากนี้แล้วพวกเขายังปลูกพืช คราม หม่อน ฝ้ายเพื่อนำไปผลิตเป็นเครื่องนุ่งห่ม และปลูกปอแก้ว ไว้ทำเชือกเพื่อการใช้สอยทั่วไป

ส่วนชาวบ้านในพื้นที่ภาคอื่น ๆ ก็มีวิถีชีวิตเป็นไปในลักษณะเดียวกัน อาทิ หมู่บ้านภาคใต้ พบว่า ชาวนาส่วนใหญ่ปลูกข้าวเพื่อบริโภคเองในครอบครัว มีเพียง ยางพาราเท่านั้น ที่พวกเขาปลูกเพื่อขายให้กับตลาด ส่วนชาวสวนผลไม้ตามภูเขายัง รักษาการปลูกผลไม้ตามความชอบของพื้นที่ และปลูกผสมผสาน หรือที่เรียกกันว่า สวนสมรม เพื่อให้มีกินตลอดปี และมีรายได้หมุนเวียน ภาคกลางแม้จะเป็นภาคที่อยู่ใกล้ ศูนย์อำนาจความเจริญการปลูกข้าวจึงเป็นไปเพื่อจำหน่าย แต่พวกเขาก็ยังคงรักษาแบบ-

แผนชีวิต ที่ใช้เงินน้อยที่สุดได้อย่างเหนียวแน่น ในฤดูฝนพวกเขาจะออกหาอาหารตามแหล่งธรรมชาติ นอกจากจะได้เป็นอาหาร บางครั้งยังขายได้เงินมาเลี้ยงครอบครัว ผักหญ้าก็เก็บเอาตามท้องถื่น ที่เกิดเองตามธรรมชาติ เช่น แคน กระจิน ผักบุง ตำลึง มะพร้าว หน่อไม้ บวบ สะเดา การแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นเป็นลักษณะซื้อขายในแบบชาวบ้าน ผ่านตลาดนัดชุมชน ที่แต่ละบ้านนำของมาขายถูกเพื่อนำเงินที่ได้ไปซื้อสิ่งของจำเป็นอื่น ๆ

วิถีชีวิตแบบการพึ่งตนเองจึงอยู่คู่กับชุมชนหมู่บ้านไทยมาโดยตลอด แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างในแต่ละยุคสมัยตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคม หรืออาจกล่าวได้ว่าในอดีตหมู่บ้านมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะในช่วงก่อนมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจ แต่เมื่อประเทศไทยได้เริ่มนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 มาปรับใช้เพื่อพัฒนาประเทศ ตามแนวความคิดการสร้างความสัมพันธ์เช่นเดียวกับประเทศตะวันตกเมื่อประมาณ 40 กว่าปีที่ผ่านมา ได้ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบพึ่งตนเองของชุมชนอย่างมาก โดยเฉพาะก่อให้เกิดปัญหาสำคัญอย่างน้อย 5 ประการ สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลและเชื่อมโยงไปสู่การบั่นทอนศักยภาพการพึ่งตนเองของหมู่บ้านในอดีตลดลง ดังนี้

1. ปัญหาการกระจายรายได้ การที่รัฐไทยได้ยึดแนวการพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรม แม้เป็นที่ยอมรับว่าเศรษฐกิจโดยรวมมีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และต่อเนื่อง แต่ผลประโยชน์ที่ได้จากการพัฒนา กลับตกอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย ในสังคม ขณะที่คนส่วนใหญ่ของประเทศกลับได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาดังกล่าวน้อยมาก ทำให้เกิดภาวะที่นักพัฒนาเรียกว่า “รวยกระจุก จนกระจาย” ซึ่งไม่เป็นไปตามแนวความคิดการพัฒนาเศรษฐกิจของ Rostow (อ้างถึงใน Lea Dilokvidhyarat, 1995, pp. 27-28) ที่เชื่อว่าการพัฒนาเศรษฐกิจจะเกิดภาวะกระจายความเจริญลงสู่เบื้องล่างเป็นลำดับ (tickle-down) โดยสังคมได้รับผลพวงจากการพัฒนาอย่างถ้วนหน้า และเกิดการกระจายผลประโยชน์แก่สังคมโดยรวม กล่าวคือ ผลของการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมากลับทำให้ช่องว่างการกระจายรายได้เพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะในปี 2531 ช่องว่างการกระจายรายได้ระหว่างคนรวยกับคนจนมีสัดส่วนอยู่ระหว่าง 1 : 12 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 1 : 20 ในปี พ.ศ. 2538 และแม้ว่าผู้บริหารประเทศจะตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว แต่ช่องว่างการ

กระจายรายได้ก็ยังคงอยู่ในสัดส่วนระหว่าง 1 : 12-14 ซึ่งหมายความว่า สัดส่วนประชากรที่รวยที่สุดร้อยละ 20 ครอบครองรายได้ทั้งประเทศเกินร้อยละ 50 ที่เหลือครอบครองรายได้ไม่ถึงครึ่งของรายได้รวมทั้งประเทศ และที่สำคัญคนจนส่วนใหญ่ของประเทศ มักกระจายอยู่ในภาคเกษตรเป็นสำคัญ

หลังการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 รัฐบาลแต่ละชุดมีนโยบายพัฒนาประเทศมุ่งเน้นและให้ความสำคัญกับการพัฒนานอกภาคเกษตรเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคอุตสาหกรรม การสาธารณสุข โภค การพาณิชย์ และการบริหาร จนทำให้ภาคอุตสาหกรรมขยายตัวอย่างรวดเร็ว แต่แม้ว่ารัฐบาลจะทุ่มเทการพัฒนาทั้งหมดไปที่ธุรกิจนอกภาคเกษตร แต่เสาเอกของเศรษฐกิจไทยยังคงอยู่ที่ภาคการเกษตร โดยจะเห็นได้จากข้อมูลการส่งสินค้าไปจำหน่ายยังต่างประเทศ ในปี พ.ศ. 2519 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของแผนพัฒนาฉบับที่ 3 มูลค่าการส่งออกสินค้าเกษตร และผลิตภัณฑ์การเกษตรยังคงสูงถึงเกือบร้อยละ 60 ของมูลค่าส่งออกรวมของประเทศ

ในช่วงปี พ.ศ. 2525 ซึ่งเป็นปีแรกที่เริ่มแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 รัฐบาลได้ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าไปเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ถึงแม้จะเกษตรกรจะหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวกันมากขึ้น เพื่อหวังเป็นสินค้าทำรายได้ให้กับครอบครัว แต่ความเป็นจริงกลับปรากฏว่าประเทศไทยเข้าไปเกี่ยวข้องกับการค้าต่างประเทศตามแนวทางการค้าเสรีทำให้ราคาถูกกำหนดโดยตลาดโลก โดยเฉพาะในช่วงที่เกิดวิกฤติน้ำมันในปี พ.ศ. 2516 และ 2522 ประเทศมหาอำนาจ อาทิ สหรัฐอเมริกา สหภาพยุโรป และญี่ปุ่น เริ่มหันมาใช้มาตรการคุ้มครองสินค้าภายในประเทศมากขึ้น โดยให้เงินอุดหนุนสินค้าเกษตรของตน ส่งผลให้ราคาสินค้าเกษตรของไทยมีราคาต่ำกว่าที่ควรจะเป็น การดำเนินนโยบายสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมเพื่อผลิตสินค้าทดแทนการนำเข้า โดยรัฐบาลนำมาตรการลดภาษีปัจจัยการผลิตให้กับผู้ประกอบการ ยังส่งผลให้สินค้าเกษตรมีราคาตกต่ำ รวมถึงการที่รัฐบาลเก็บค่าพรีเมียมข้าวเป็นเวลานาน ส่งผลให้ราคาข้าวภายในประเทศขายได้ในราคาต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับต้นทุนในการผลิต ส่งผลให้เกษตรกรมีหนี้สินล้นพ้นตัว ยิ่งทำนาก็ยิ่งจน

2. ปัญหาการอพยพแรงงานจากภาคเกษตรสู่ภาคอุตสาหกรรม เมื่ออาชีพเกษตรกรไม่สามารถที่จะเป็นที่พึ่งของเกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศ พวกเขาจึงปรับกลยุทธ์โดย

การส่งแรงงานบางส่วนในครัวเรือนออกรับจ้างเพื่อนำรายได้ไปจุนเจือครอบครัวที่ขัดสน เริ่มแรกครอบครัวเกษตรกรในประเทศไทยจะส่งแรงงานไปรับจ้างนอกฤดูกาลทำนา ครั้นพอถึงหน้านาแรงงานเหล่านี้ก็จะอพยพกลับภูมิลำเนาเพื่อกลับไปทำนาเหมือนเดิม ช่วงแรกการอพยพเข้าไปทำงานในเมืองยังคงเป็นไปในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป เพราะยังมีพื้นที่ดินว่างพอที่จะให้ชาวนา ชาวไร่บุกเบิกทำนาได้ แต่ในปี พ.ศ. 2523 ความแตกต่างของรายได้ระหว่างเมือง และชนบทห่างกันขึ้นเรื่อย ๆ จึงเป็นแรงดึงดูดให้คนย้ายออกจากชนบทเข้าเมือง เมื่อกลางทศวรรษ 2520 รายได้นอกภาคเกษตรโดยเฉลี่ยสูงกว่าภาคเกษตรมากกว่า 8 เท่า และยิ่งประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาฉบับที่ 5 และ 6 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 ที่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อการส่งออกเป็นหลัก ส่งผลให้ภาคอุตสาหกรรมรุกคืบเข้ามาบทบาทนำในการพัฒนาประเทศ และภาคการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมมีสัดส่วนสูงขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะในปี 2528 ยอดการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมมีมูลค่านำหน้าสินค้าเกษตรกรรม สิ่งนี้ส่งผลให้แรงงานที่เคยอพยพเข้ากรุงเทพฯ แบบชั่วคราวชั่วคราวตามฤดูกาล เริ่มมีสัดส่วนที่เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่ออยู่อย่างถาวรมากขึ้น การสำรวจแรงงานอพยพเข้ากรุงเทพฯ ในช่วงปี พ.ศ. 2529-2531 พบว่า 1 ใน 4 ของแรงงานเหล่านั้น ต้องการที่จะอยู่กรุงเทพฯ เป็นเวลานานถึง 1 ปี อีก 3 ใน 4 ไม่มีกำหนดกลับ และอาจอยู่นานกว่า 1 ปี (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และเบเกอร์, 2546, หน้า 244)

เมื่อแรงงานอพยพเข้าสู่เมืองและภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น แต่แรงงานเหล่านั้นยังต้องเผชิญกับปัญหาการเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้าง อันเนื่องมาจากสภาพการจ้างงานที่ไม่เป็นธรรมอย่างสูง ขณะที่บทบาทภาครัฐในด้านการคุ้มครองแรงงานเป็นไปอย่างเชื่องช้า บทบาทและอำนาจการต่อรองของแรงงานก็ถูกจำกัดโดยนโยบายของรัฐให้ดำเนินการได้เฉพาะผลประโยชน์แคบ ๆ ในองค์กรของตนเท่านั้น ทำให้สหภาพแรงงานหรือองค์กรของลูกจ้างไม่สามารถร่วมมือ หรือขับเคลื่อนร่วมกับองค์กรภาคประชาชนอื่น ๆ ในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งทำให้อำนาจการต่อรองของกลุ่มคนที่ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาลดลงไป (Lae Dilokvidhyarat, 1995, pp. 51-52)

และเมื่อภาคอุตสาหกรรมเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ขณะที่ภาคเกษตรกรรมอยู่ในภาวะทรงกับทรุด ทำให้ชาวบ้านต้องส่งแรงงาน โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น เพื่อมาเป็นแรงงานราคาถูก และสนับสนุนการผลิต

เพื่อการส่งออก ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นของนักลงทุนจากต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม การเชื่อมโยงระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรมยังคงมีอยู่ในรูปของการส่งเงินกลับบ้านของแรงงานเหล่านั้น ซึ่งยังช่วยจุนเจือหรือบรรเทาความเจ็บปวดจากความล้มเหลวของภาคเกษตรในระดับหนึ่งเท่านั้น แต่เมื่อถึงคราวภาคอุตสาหกรรมประสบภาวะวิกฤติดังเช่นในปี พ.ศ. 2540 ภาคเกษตรกลับมีบทบาทสำคัญในการช่วยดูดซับแรงงานที่ตกงาน และลดความรุนแรงของปัญหาทางเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี

3. ปัญหามลภาวะและทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมานอกจากจะมีการใช้ทรัพยากรมนุษย์เป็นตัวขับเคลื่อนจำนวนมหาศาล แต่ยังมี การนำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มาใช้อย่างรวดเร็ว จนนำไปสู่ปัญหา ความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ธรรมชาติ และปัญหามลภาวะที่เกิดจากการพัฒนา อุตสาหกรรม และที่สำคัญก็คือการบั่นทอนศักยภาพของการพึ่งตนเองของชุมชน ในชนบท เนื่องจากวิถีชีวิตส่วนใหญ่ของชุมชนมีการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติอย่างสูง มีวัฒนธรรมและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยให้สังคมเกิดการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และยั่งยืน ฉะนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมายังได้บั่นทอนศักยภาพของคนและชุมชนที่เคยมีมา ตั้งแต่ในอดีต ไม่ว่าจะเป็นศักยภาพในการหาปัจจัยสี่มาเลี้ยงดูตัวเองและครอบครัว เพราะทรัพยากรที่พวกเขาเคยได้อาศัยเลี้ยงชีพถูกทำลายไปจนหมดสิ้น โดยเฉพาะ ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญในการพึ่งพาตัวเองของประชาชนโดยทั่วไป ตลอดระยะเวลาที่ประเทศไทยนำเอาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้เป็น แนวทางในการพัฒนาประเทศ ป่าไม้ของประเทศกลับลดลงในอัตราเร่ง โดยในปี พ.ศ. 2534 ป่าไม้ เหลือเพียงร้อยละ 26.7 เท่านั้น ซึ่งป่าที่เหลือก็เป็นป่าอนุรักษ์ไม่อนุญาต ให้ชาวบ้านเข้าไปทำมาหากิน การฝ่าฝืนกฎหมายลักลอบเข้าไปหาของป่าเช่นในอดีต ก็จะถูกลงโทษ ขณะเดียวกันเกษตรกรเริ่มมีปัญหากการถือครองที่ดิน เนื่องจากความล้มเหลว ในภาคเกษตรกรรม ทำให้เกษตรกรบางส่วนขายที่ดินที่นา แล้วอพยพเข้ามาเป็นแรงงาน ในภาคอุตสาหกรรม ขณะที่บางส่วนก็ไปบุกกรุกพื้นที่ป่าสาธารณะแห่งใหม่ อันเป็นตัวเร่ง ให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นและรวดเร็ว

ผลพวงของการพัฒนาอุตสาหกรรม ยังก่อให้เกิดปัญหามลพิษต่อสิ่งแวดล้อม อย่างมาก อาทิ การนำเข้าสารเคมีเป็นจำนวนมากในการเกษตร ซึ่งทำให้เกษตรกรต้องมี

ภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น และเป็นอันตรายต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม โดยประเทศไทย นำเข้าสารเคมีในการเกษตรเพิ่มขึ้นจาก 2.9 ล้านตันในปี 2541 เป็น 3.6 ล้านตันในปี พ.ศ. 2549 ปริมาณขยะอันตรายมีปริมาณเพิ่มขึ้นจาก 1.6 ล้านตันในปี 2541 เป็น 1.8 ล้านตัน ในปี พ.ศ. 2549 นอกจากนี้ปริมาณของเสียและขยะทั้งประเทศโดยรวมเพิ่มสูงขึ้น สิ่งนี้ ทำให้คุณภาพดิน น้ำ และอากาศของประเทศเสื่อมโทรมลง นอกจากนี้การพัฒนายัง นำไปสู่ความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด ระหว่าง คนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม อาทิ ปัญหาสนามกอล์ฟ ปัญหาการประมงขนาดเล็ก ปัญหาทะเลสาบ ปัญหาป่าชายเลน ฯลฯ (ประเวศ วะสี, 2545, หน้า 5) ซึ่งนำไปสู่การต่อต้านโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐในเวลาต่อมา

การพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาจึงเป็นการทำลายความสัมพันธ์ที่มีมายาวนาน ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติ ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชนจึงถูกแทนที่ ด้วยความสัมพันธ์เชิงการตลาด ความมั่นคงของชีวิตมักขึ้นอยู่กับพึ่งพารายได้จาก ระบบเศรษฐกิจภายนอกเพื่อการจุนเจือครอบครัวมากกว่าเป็นการพึ่งพาทรัพยากร ธรรมชาติเช่นในอดีต อีกทั้งยังต้องเผชิญกับปัญหามลพิษใหม่ ๆ ที่ชาวบ้านและชุมชน ยังขาดความเข้าใจที่ถูกต้องในการแก้ไขปัญหา

4. ปัญหาการล่มสลายของชุมชน วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เมื่อชุมชน-ท้องถิ่น ได้ถูกผนวกเข้ากับระบบเศรษฐกิจโลกด้วยแผนพัฒนาฯ ฉบับต่าง ๆ ทรัพยากร มนุษย์และธรรมชาติได้ถูกระดมเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจส่วนกลาง ผลที่ตามมาก็คือ ความอ่อนแอของชุมชน โดยเฉพาะระบบความรู้หรือภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ได้ถูกมองข้ามและละเลยด้วยระบบการศึกษาหรือองค์ความรู้สมัยใหม่ ซึ่งไม่ได้สอน ให้ชุมชนทำมาหากินเช่นในอดีต การศึกษาจึงแยกตัวไปจากชุมชนและรับใช้ระบบ เศรษฐกิจกระแสหลักเป็นสำคัญ สิ่งนี้ทำให้ความรู้ความสามารถที่ชุมชนเคยใช้ ในการพึ่งพาตนเองในอดีตค่อย ๆ เลือนหายไปตามกาลเวลา การถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นใหม่ ก็มีจำกัด และไม่ได้ได้รับความสนใจเท่าที่ควร เนื่องจากคนรุ่นใหม่ได้อพยพเข้าสู่ภาค-อุตสาหกรรมเป็นส่วนใหญ่เมื่อจบจากระบบการศึกษา มีจำนวนน้อยมากที่จะยังคง อยู่ในชุมชน หรือสืบทอดแนวความคิดการทำเกษตรของครัวเรือนต่อไป นอกจากนี้ประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน โดยเฉพาะการมีน้ำใจ เอื้ออาทรต่อกัน ช่วยเหลือพึ่งพากัน

ได้รับการบั่นทอนด้วยค่านิยมและวัฒนธรรมสมัยใหม่ ที่มุ่งเน้นผล ประโยชน์ตอบแทน เป็นตัวเงินเป็นหลัก ขณะเดียวกันคนในชุมชนต่างต้องดิ้นรนในการหาเงินเพื่อสร้าง-ความมั่นคงในชีวิต หรือปลดหนี้สิน ทำให้เวลาในการปะทะสังสรรค์ทางสังคมเช่นในอดีต ลดลง สุดท้ายนำไปสู่ความเป็นอยู่แบบตัวใครตัวมัน ความเป็นชุมชนก็ค่อยสลายตัวลง หรือไม่กี่ขาดพลังในการพึ่งตนเอง

5. ปัญหาวัฒนธรรมการบริโภคและวัตถุนิยม การเดินทางไปรับจ้างทำงาน นอกภาคเกษตร ไม่ได้ทำให้แรงงานในครัวเรือนลดลงอย่างเดียวนั้น แต่ยังส่งผล ไปถึงการลดลงของทุนทางสังคมที่ชุมชนเคยมีด้วย เช่นทุนวัฒนธรรมของท้องถิ่นตนเอง จากที่เคยช่วยเหลือกัน โดยไม่มีเงินทองเข้าไปเกี่ยวข้อง เมื่อต้องมาอยู่ในสภาพสังคม ที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนในกรุงเทพฯ ความรู้สึก หรือทัศนคติที่อยากช่วยเหลือบุคคลอื่นที่ไม่ได้-ค่าตอบแทนเป็นตัวเงินก็จะลดลง ประกอบกับการรับเอาวัฒนธรรมคนเมืองติดตัวไป ด้วย เช่น การใช้จ่ายที่ฟุ้งเฟ้อ โดยไม่ได้พิจารณาให้รอบคอบถึงความจำเป็น ใช้จ่ายเกินตัว ล้วนนำมาซึ่งปัญหาหนี้สิน และทำลายวัฒนธรรมพึ่งตนเองทั้งสิ้น เมื่อคนมีหนี้สินติดตัว เกิดความเครียด และหันไปพึ่งพาอบายมุขมากขึ้น โดยเฉพาะเหล้า และบุหรี่ ทั้งนี้ ยังไม่นับรวมอิทธิพลของสื่อโฆษณาที่ส่งเสริมสินค้าอบายมุขอย่างแพร่หลายทั่วทั้งสังคม ผลที่ตามมาเกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ตามมา อาทิ ปัญหาการหย่าร้าง ปัญหาเยาวชน เด็กติดเหล้า บุหรี่ มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ปัญหาเอดส์ ปัญหายาเสพติด ฯลฯ ตัวอย่างเช่น อัตราเด็กเร่ร่อนและถูกทิ้งต่อประชา กรแสนคน เพิ่มขึ้นจาก 38 คน ในปี พ.ศ. 2541 เป็น 45 คนในปี พ.ศ. 2549 นอกจากนี้อัตราการหย่าร้างของประชากร เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่นอกเขตเทศบาล ขณะเดียวกัน ความศิวิไลซ์ และวัฒนธรรม-การบริโภคสมัยใหม่ อาทิ การได้เที่ยวในเมือง ได้ฟังเพลงสมัยนิยม และการได้มีโอกาส สนองความต้องการบริโภคได้มากกว่า ก็จงใจและเร่งให้คนหนุ่มสาวในชนบทอพยพ เข้าสู่เมืองมากยิ่งขึ้น (เศรษฐสยาม, 2540, หน้า 10-12)

ความสำคัญของการศึกษา

บทเรียนแห่งการพัฒนาของการนำแผนพัฒนาฯ ไปปฏิบัติตลอดระยะเวลา 48 ปี ที่ผ่านมาสังคมไทยได้เรียนรู้ปัญหาในการพัฒนาประเทศตามแนวคิดตะวันตก

และมีการปรับปรุงทิศทางการพัฒนาประเทศมาโดยตลอด เพื่อเพิ่มจุดแข็งและลดผลกระทบด้านลบของการพัฒนาที่มีในแต่ละภาคส่วนของสังคม ดังจะเห็นได้จากการให้ความสำคัญสำคัญของการพัฒนาสังคมควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ด้วยการผนวกคำว่าสังคมเข้าไปในแผนพัฒนาฯ ด้วยเป็นครั้งแรกตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ 3 (2515-2519) แม้ว่าจะเป็นเพียงการให้ความสำคัญในแง่ของการเพิ่มลคอัตราประชากร การกระจายบริการเศรษฐกิจและสังคมสู่ชนบท การปรับปรุงสถาบันและองค์กรด้านการเกษตร และสินเชื่อก็ตาม และเมื่อผลของการพัฒนายิ่งทำให้เกิดความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งภาคสังคม โดยเฉพาะในชนบทที่มีความอ่อนแอ ผู้กำหนดนโยบายการพัฒนาก็ได้ปรับทิศทางการพัฒนาจากการมุ่งสร้างเจริญเติบโต และรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจมาสู่แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) อย่างชัดเจนในแผนพัฒนาฉบับที่ 7 (2535-2539) โดยมีเป้าหมายเพื่อมุ่งเน้นความสมดุลในการพัฒนาทั้งในด้านการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจการกระจายรายได้ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2553)

นอกจากนี้ ยังส่งเสริมให้ประชาชนจากทุกภาคส่วนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนพัฒนาฯ ประเทศเป็นครั้งแรก ซึ่งในอดีตแผนพัฒนาฯ ต่าง ๆ มักได้รับการกำหนดจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง โดยมีสำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) เป็นหน่วยงานศูนย์กลางในกำหนดทิศทางและกรอบการพัฒนาหลัก ฉะนั้นตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (2540-2545) ก็ได้มีการระดมแนวคิดจากประชาชนทุกภาคส่วนทั่วประเทศ ให้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดกรอบการพัฒนาประเทศ อันเป็นการวางแผนแบบเบื้องล่างสู่เบื้องบนเป็นครั้งแรก อย่างไรก็ตามทิศทางการพัฒนาหลัก ยังคงอยู่ในกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เน้นความสมดุลของการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม และเมื่อประเทศไทยต้องเผชิญกับภาวะวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 โดยเฉพาะปัญหาความล้มเหลวของภาคธุรกิจและอุตสาหกรรม เนื่องจากการพึ่งพาทุนจากต่างประเทศ และภาวะหนี้เสีย การบริโภคเกินความจำเป็นจนเกิดความไม่สมดุลระหว่างรายได้กับรายจ่าย ส่งผลให้คนตกงานเป็นจำนวนมาก จนต้องมีการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจตามแนวทางของกองทุนการเงิน-

ระหว่างประเทศ (IMF) ในเวลาต่อมา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2553)

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าวิกฤติทางเศรษฐกิจดังกล่าวมีผลกระทบต่อภาคเกษตรหรือชนบทน้อยมาก อีกทั้งภาคดังกล่าวยังมีส่วนสำคัญในการดูดซับความเจ็บปวดและปัญหาต่าง ๆ จากความล้มเหลวทางเศรษฐกิจในส่วนกลางได้เป็นอย่างดี อันเป็นการช่วยไม่ให้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมไม่ขยายตัวเลวร้ายไปกว่าที่ควรจะเป็น คนงานที่ตกงานส่วนใหญ่ได้กลับไปทำการเกษตรที่บ้านในชนบท แม้ไม่มีรายได้ประจำ เช่นเคย แต่ก็ยังมีอาหารการกินอยู่อย่างพอเพียง บางส่วนหันไปประกอบอาชีพส่วนตัวเล็ก ๆ ในชนบทตามความสามารถ ส่วนคนตกงานในเมืองก็หันไปเปิดท้ายขายของที่ไม้อื้อ หรือที่มีเกินความจำเป็น ซึ่งหาซื้อมาเมื่อครั้งมีงานทำ บทบาทของภาคเกษตรดังกล่าวได้ช่วยให้เศรษฐกิจไทยฟื้นตัวและกลับมาสู่ความเข้มแข็งอย่างรวดเร็ว

ความสำคัญของภาคเกษตรหรือภาคชนบทดังกล่าว ได้รับการยอมรับจากนักวิชาการเป็นจำนวนมากว่าเป็นรากฐานที่สำคัญของสังคมไทย แม้ว่าการพัฒนาประเทศตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาจะมีการตัดดวงเอาผลประโยชน์จากภาคดังกล่าวไปหล่อเลี้ยงและขับเคลื่อนเศรษฐกิจในส่วนกลางเป็นจำนวนมาก จนบั่นทอนศักยภาพในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง แต่ด้วยรากฐานที่เข้มแข็งยังทำให้ภาคเกษตรในชนบทยังดำรงอยู่ได้ แม้ว่าจะขาดพลังในการกำหนดแนวทางการพัฒนาของตนเอง ฉะนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศควรมีการปรับแนวคิดใหม่ ด้วยการยอมรับว่าประเทศไทยมีภาคเศรษฐกิจอยู่สองระบบ กล่าวคือ ระบบแรกเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวกระแสหลักในส่วนกลาง ขณะที่ระบบที่สองคือการพัฒนาเศรษฐกิจในท้องถิ่น หรือเศรษฐกิจชุมชนที่มุ่งเน้นความสอดคล้องกับศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นทั่วประเทศ เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นคิดและริเริ่มแนวทางการพัฒนาของตนเอง แทนที่จะต้องพัฒนาตามนโยบายของรัฐจากส่วนกลางเช่นในอดีต นอกจากนี้แนวคิดดังกล่าวยังสอดคล้องกับแนวพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่อง “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ที่มุ่งเน้นการพัฒนาตามศักยภาพของตนเอง ไม่บริโภคนเกินความจำเป็น เน้นความพอประมาณ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเอง ชุมชนและสังคมการตัดสินใจควรอยู่บนพื้นฐานของความมีเหตุผล ไม่เสียดินแดนไป ซึ่งโดยพื้นฐานของการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง

ก็คือ การพึ่งตนเองเป็นหลัก การปฏิบัติเป็นขั้นเป็นตอน รอบครอบ ระมัดระวัง พิจารณาถึงความพอเหมาะพอดี พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงการสร้างควมสามัคคี ในทุกระดับ เน้นความสมดุลครอบคลุมทั้งทางด้านจิตใจ สังคม เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544, หน้า 7)

ด้วยความสำคัญดังกล่าว ผู้มีส่วนในการกำหนดนโยบายจึงได้นำเอาปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดเป็นทิศทางของแผนพัฒนาฯ ตั้งแต่ ฉบับที่ 9 และฉบับที่ 10 ซึ่งกำลังใช้อยู่ในปัจจุบัน โดยการผสมผสานกับแนวคิดของ การพัฒนาที่ยั่งยืนที่มีอยู่เดิมตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับฯ ที่ 7 โดยการมุ่งเน้นการบูรณาการทุน ต่าง ๆ ที่สำคัญซึ่งมีอยู่ในประเทศมาเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจใน ทุกภาคส่วน อันได้แก่ ทุนทางสังคม ซึ่งหมายรวมถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรบุคคล สถาบันและวัฒนธรรม ทุนทรัพยากรธรรมชาติ และทุนทางเศรษฐกิจ เพื่อสร้าง ความมีเสถียรภาพและภูมิคุ้มกันในทางเศรษฐกิจ พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลับคืนสู่ความสมดุล สังคมและชุมชนต่าง ๆ สามารถพึ่งตนเองได้ สิ่งนี้ย่อมนำไปสู่ การพัฒนาที่ยั่งยืนและประชาชนมีความอยู่ดีมีสุข ดังนั้นจะเห็นได้ว่าทิศทางของการพัฒนา ประเทศมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างเดียว ได้หันมาให้ความสำคัญกับคุณภาพของสังคม และสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น และที่สำคัญ ก็คือการพัฒนาที่มีความสมดุล พึ่งพาตนเองและมีภูมิคุ้มกัน ไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก มากเกินไป นอกจากนี้ความสำเร็จของการพัฒนายังไม่ได้พิจารณาที่อัตราการเติบโตของ ผลิตภัณฑ์มวลรวมอย่างเดียว แต่ยังมีตัวชี้วัดด้านความอยู่ดีมีสุขของคนในสังคมด้วย

จากการที่ประเทศได้พึ่งพาการพัฒนาประเทศมาโดยตลอดเกือบ 50 ปีที่ผ่านมา แม้ว่าสังคมไทยได้เรียนรู้และเริ่มตระหนักถึงจุดอ่อนของปัญหาดังกล่าว และกำลังปรับ ไปในทิศทางที่ถูกต้อง แต่ปัญหาที่น่าสนใจคือ ชุมชนชนบทไทยมีความพร้อม ในการปรับตัวไปสู่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมาน้อยเพียงใด เนื่องจากผลของการพัฒนา ที่ผ่านมามีได้เกิดการดึงทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนไปขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจหลัก อย่างมหาศาลและต่อเนื่อง จนทำให้ศักยภาพของชุมชนต่าง ๆ สูญสิ้นเกือบหมดแล้ว หลายชุมชนต้องล่มสลาย ขายที่ดิน อพยพเข้าสู่เมือง ซึ่งจากข้อมูลตัวชี้วัดความยั่งยืนเป็นสุข ของ สศช. ในส่วนของความเข้มแข็งของชุมชนทั่วประเทศระหว่างปี พ.ศ. 2545-2549

แสดงให้เห็นว่า มีชุมชนส่วนน้อยเท่านั้นที่สามารถฟื้นฟูและดำรงความเข้มแข็งของชุมชนไว้ได้ โดยชุมชนที่มีการเรียนรู้ในชุมชน และจัดทำแผนแม่บทชุมชนได้มีอยู่ประมาณร้อยละ 27.8 เท่านั้น ส่วนชุมชนที่มีการปรับใช้วิธีเกษตรทฤษฎีใหม่มีเพียงร้อยละ 4.5 และองค์กรชุมชนที่มีเสถียรภาพทางการเงินและมั่นคงมีเพียงร้อยละ 20.5 และมีแนวโน้มลดลงเรื่อย ๆ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 ขณะเดียวกันแนวโน้มการย้ายถิ่นของประชากรในชุมชนก็มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น อยู่ระหว่างร้อยละ 13-15 ของประชากรในแต่ละพื้นที่ชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551)

การวิจัยนี้จึงเล็งเห็นความสำคัญของภาคชุมชนในชนบทต่อการมีบทบาทในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนและสมดุล การพัฒนาประเทศควรมีลักษณะคู่ขนาน มีการพึ่งพาอาศัยกันและกัน และที่สำคัญก็คือภาคชนบทควรสามารถพึ่งตนเองหรือกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเองได้ เพื่อสามารถตอบสนองความต้องการและสอดคล้องกับศักยภาพของชุมชนอย่างแท้จริง โดยประเด็นหลักที่อยู่ในความสนใจของการศึกษานี้คือ

คำถามการวิจัย

1. ชุมชนชนบทมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงของแผนพัฒนาฯ 1-10 อย่างไร หรือไม่
2. ชุมชนชนบทโดยทั่วไปสามารถเรียนรู้ และมีศักยภาพที่จะเปลี่ยนแปลงชุมชนตนเองไปสู่การพึ่งตนเองได้หรือไม่
3. มิติใดมีผลในทางส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาไปสู่การเป็นชุมชนพึ่งตนเอง

การศึกษานี้ได้ใช้วิธีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างหมู่บ้านคอนม่วง ต. ห้วยใหญ่ อ. ห้วยใหญ่ จ. มุกดาหาร ซึ่งหมู่บ้านที่กำลังเปลี่ยนแปลงและให้ความสนใจการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง เนื่องจากเริ่มเรียนรู้ปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนากระแสหลัก กับหมู่บ้านโนนยาง ต. กำแมด อ. กุดชุม จ. ยโสธร ซึ่งเป็นชุมชนที่มีพัฒนาการไปสู่การเป็นชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการพึ่งตนเอง จนได้รับการยอมรับจากหน่วยงานด้านการพัฒนาแล้วในระดับหนึ่ง

ดังนั้นการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบจึงช่วยให้มองเห็นพัฒนาการอันแตกต่างของ 2 ชุมชนในกระแสการพัฒนาแต่ละยุคสมัย การปรับตัวของชุมชน การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของทุนต่าง ๆ ของชุมชน อันจะนำไปสู่การเรียนรู้และเป็นตัวแบบในการศึกษาของชุมชนที่เน้นการพึ่งตนเองได้ในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชุมชน ในการพึ่งตนเองของหมู่บ้านคอนม่วงและหมู่บ้าน โนนยางในแต่ละช่วงแผนพัฒนาฯ ที่ 1-10
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบมิติที่ส่งผลกระทบต่อศักยภาพการพัฒนาแบบพึ่งตนเองระหว่างหมู่บ้านคอนม่วง และหมู่บ้าน โนนยาง
3. เพื่อศึกษาปัญหาและศักยภาพการพัฒนาแบบพึ่งตนเองของหมู่บ้านคอนม่วงและหมู่บ้าน โนนยาง

ขอบเขตของการศึกษา

ชุมชนที่ได้รับเลือกในการศึกษาเปรียบเทียบในการศึกษานี้ได้แก่ หมู่บ้าน โนนยาง ต. กำแมค อ. กุดชุม จ. ยโสธร ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นชุมชนที่มีศักยภาพของการพึ่งตนเองสูงแห่งหนึ่งของภาคอีสาน ขณะที่อีกหมู่บ้านที่จะนำมาศึกษาเปรียบเทียบก็คือ หมู่บ้านคอนม่วง ต. ห้วยใหญ่ อ. ห้วยใหญ่ จ. มุกดาหาร มีลักษณะเป็นชุมชนเกษตรกรรมโดยทั่วไปเช่นเดียวกับหมู่บ้าน โนนยาง ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาที่ผ่านมาคล้ายคลึงกัน แต่ปัจจุบัน กลับยังไม่สามารถแสวงหาแนวทางการพึ่งตนเองได้ ทั้งที่ชุมชนยังมีทรัพยากรด้านต่าง ๆ อยู่พอสมควร แม้ว่าปัจจุบันจะลดลงไปมากเมื่อเทียบกับอดีต โดยลักษณะทั่วไปของ 2 ชุมชน มีดังนี้

1. หมู่บ้าน โนนยาง อำเภอ กุดชุม จังหวัด ยโสธร มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 400 ครัวเรือน สภาพหมู่บ้านก่อนที่จะเปลี่ยนมาทำการเกษตรแบบยั่งยืน ชาวบ้านส่วนใหญ่

มีอาชีพทำนา หลังฤดูเก็บเกี่ยวจะส่งแรงงานไปทำงานนอกพื้นที่ เพื่อเป็นการหารายได้ มาจุนเจือครอบครัว จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นปีที่ประเทศไทยประสบภาวะวิกฤติ เศรษฐกิจตกต่ำคนตกงาน จึงมีแกนนำชาวบ้านนำโดยนายบุญส่ง มาตขาว มีแนวคิดที่จะ หันมาพึ่งตนเอง หลังจากที่ได้ใช้ชีวิตตามแนวทางกระแสทุน หรือการทำอาชีพเป็น เกษตรกรเชิงเดี่ยว แต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาหนี้สินให้หลุดพ้นได้ ต้องการหันมาทำ การเกษตรแบบยั่งยืน จึงร่วมกันก่อตั้ง “กลุ่มเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” ขึ้น โดยมีสมาชิกที่สนใจ แนวทางนี้ร่วมดำเนินการ 20 ครอบครัว แนวทางการดำเนินการของกลุ่ม ยึดหลัก การพึ่งตนเองเป็นสำคัญ ทั้งในเรื่องปัจจัยการผลิต เมล็ดพันธุ์ กินในสิ่งที่ปลูก ปลูกในสิ่งที่กิน จนปัจจุบันนี้ พวกเขาสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะปัจจัยการผลิต ไม่ใช่ปุ๋ยเคมีในนาข้าว หลังการเก็บเกี่ยวจะไถพรวนและปลูกพืชจำพวกถั่วทันที เพื่อบำรุงดิน เช่นเดียวกับเมล็ดพันธุ์ โดยเฉพาะข้าว ได้ร่วมกันอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมือง และแปรรูปผลผลิตทำเป็นข้าวหลากสีจำหน่ายให้กับผู้สนใจบริโภควิวเพื่อสุขภาพ จนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีตัวชี้วัดจากบัญชีครัวเรือน ที่บางครอบครัวทั้งเดือน ไม่ได้ใช้เงินซื้อของจากภายนอกมาบริโภคเลย

2. หมู่บ้านคอนม่วง อ. ห้วยน้ำใหญ่ จ. มุกดาหาร มีประชากรทั้งสิ้น 498 คน 107 ครัวเรือน มีอาชีพหลักคือการเกษตรกรรม ทำนา แต่รายได้หลักที่หล่อเลี้ยงชุมชน มาจากการส่งเงินของบุตรหลาน หรือญาติพี่น้องที่ทำงานในเมือง หรือกรุงเทพฯ ส่วนการทำเกษตรกรรมช่วยลดปัญหาการทำกินเป็นหลัก ชาวบ้านมีประสบการณ์ ในการทำงานกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐใน โครงการต่าง ๆ ที่ให้การสนับสนุน แต่ไม่มีโครงการใด ที่ช่วยให้ชาวบ้านมีความเข้มแข็งขึ้น ในทางตรงข้ามกลับมีปัญหานี้สิน ปัญหาเยาวชน ปัญหาครอบครัว ปัญหายาเสพติด เกิดขึ้นในหมู่บ้านตามมา ค่านิยมและวัฒนธรรมดั้งเดิม ค่อยเลือนหายไป และไม่ถูกนำมาใช้ในการฟื้นฟูพลังของชุมชน เช่น ป่าชุมชนคอนปู่ตา อย่างไรก็ตามปัจจุบันคนในชุมชนเริ่มสนใจแนวคิดการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง แม้ว่า ยังขาดตัวแบบและความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง อาทิเช่น อบต. ตำบลห้วยน้ำใหญ่ ร่วมกับกลุ่มเยาวชนของหมู่บ้านได้ร่วมกันทำโครงการห้องสมุดบ้านดินขึ้น เพื่อฟื้นฟู ศักยภาพของการพึ่งตนเองและการระดมทุนทางสังคม โครงการปลูกผักปลอดสารพิษ เป็นต้น

การศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง 2 ชุมชนข้างต้นจะทำให้ผู้วิจัยค้นพบว่า มิติใดที่มีส่วนสำคัญทำให้หมู่บ้านโนนยางเปลี่ยนแปลงแนวคิดของการพัฒนา มาสู่การพึ่งตนเองได้ในปัจจุบัน และหมู่บ้านคอนม่วง มีศักยภาพด้านใดที่สามารถนำมาใช้กำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบพึ่งตนเองได้ในอนาคต เมื่อเปรียบเทียบกับบทเรียนที่ได้รับจากหมู่บ้านโนนยาง โดยระยะเวลาในการศึกษาในครั้งนี้อยู่ระหว่างเดือน มกราคม พ.ศ. 2552-พฤษภาคม พ.ศ. 2553 รวมทั้งสิ้น 1 ปี 5 เดือน

นิยามศัพท์เฉพาะ

การพึ่งพาตัวเอง หมายถึง ความสามารถที่จะหาปัจจัยสี่ อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค มาดูแลตนเองและครอบครัวได้ด้วยความสามารถของตัวเอง โดยการพึ่งพาผู้อื่นน้อยที่สุด

ทุน หมายถึง สิ่งที่มีอยู่ก่อนแล้ว และไม่ต้องไปกู้ยืมใครมา ในที่นี้ไม่ได้มีความหมายเฉพาะเงินเท่านั้น แต่รวมถึง ที่ดิน แรงงาน ประเพณี วิถีปฏิบัติและเทคโนโลยี

พอเพียง หมายถึง พอกิน พอใช้ ไม่ต้องไปซื้อหามา

วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของหมู่บ้าน ที่แสดงถึงความเจริญ งอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว รวมถึงคุณค่าของประเพณีและความเชื่อ

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชีวิตประจำวันในมิติต่าง ๆ และได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งมายังคนอีกรุ่นหนึ่ง

การมีส่วนร่วม หมายถึง การร่วมมือร่วมใจ การแบ่งปันความคิด ความรู้สึก การประสานความรับผิดชอบ การทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งใจไว้ร่วมกัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ชาวบ้านหมู่บ้านคอนม่วงและผู้นำชุมชนรวมทั้งเจ้าหน้าที่ภาครัฐสามารถเรียนรู้ศักยภาพ ปัญหา และอุปสรรคของชุมชน รวมทั้งสามารถนำยุทธศาสตร์ที่ค้นพบไปประยุกต์ใช้จัดทำเป็นแผนแม่บทในการพัฒนาชุมชนของหมู่บ้านได้ในอนาคต
2. ทำให้สามารถนำผลการศึกษาไปใช้อธิบายการเรียนรู้ค้นหาศักยภาพและยุทธศาสตร์การพึ่งตนเอง แก่หมู่บ้านชนบทอีสานอื่น ๆ ที่มีความต้องการเปลี่ยนแปลงชุมชนไปสู่แนวการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง
3. ทำให้สามารถนำผลการศึกษาไปเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ในการพึ่งตนเองของชุมชน และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอื่น ๆ ในภาคอีสานต่อไป
4. ทำให้หน่วยงานรัฐสามารถนำผลการศึกษาไปใช้เป็นแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอื่นเพื่อการพึ่งตนเองได้
5. ทำให้สามารถนำผลการศึกษาไปเป็นแนวทาง ในการพัฒนาองค์ความรู้การพึ่งตนเองในการศึกษาเปรียบเทียบชุมชนชนบทในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป